

LIBRIS

We know
books

Coperta de DONE STAN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

LURKER, MANFRED

Divinități și simboluri vechi egiptene : dicționar / Manfred Lurker;
trad. de Adela Motoc. - București : Saeculum I.O., 2025

ISBN 978-973-642-528-8

I. Motoc, Adela (trad.)

29

Manfred Lurker

**DIVINITĂȚI
ȘI SIMBOLURI
VECHI EGIPTENE**

DICȚIONAR

**Traducere de
ADELA MOTOC**

Traducere realizată după ediția: Manfred Lurker
Lexikon der Götter und Symbole der alten Ägypter
Handbuch der mystischen und magischen Welt Ägyptens,
Scherz Verlag, Bern-München-Wien.

ISBN 978-973-642-528-8

© Toate drepturile sunt rezervate Editurii Saeculum I.O.

Editura SAECULUM I.O.
București - 2025

- Valbelle, D.: *Satis et Anoukis*, Mainz, 1981.
- Wallert, I.: *Die Palmen im Alten Ägypten. Eine Untersuchung ihrer praktischen, symbolischen und religiösen Bedeutung*, Berlin, 1962 (Münchener Ägyptologische Studien I).
- Westendorf, W.: *Altägyptische Darstellungen des Sonnenlaufes auf der abschüssigen Himmelsbahn*, Berlin, 1966 (Münchener Ägyptologische Studien 10).
- Westendorf, W.: *Das alte Ägypten*, Baden-Baden, 1968.
- Westendorf, W.: *Symbol, Symbolik*, în *Lexikon der Ägyptologie*, Bd. VI, Wiesbaden, 1984.
- Weyersberg, M.: *Das Motiv der „Himmelsstütze“*, în *der altägyptischen Kosmologie*, în: *Zeitschrift für Ethnologie* 86/1961, 113–140.
- Wild, R. A.: *Water in the Cultic Worship of Isis and Sarapis*, Leiden, 1981.
- Woldering, I.: *Götter und Pharaonen*, Herrsching, 1975.
- Wolf, W.: *Die Kunst Ägyptens. Gestalt und Geschichte*, Stuttgart, 1957.
- Wolf, W.: *Kulturgeschichte des Alten Ägypten* 2. Aufl., Stuttgart, 1977.
- Zabkar, L.V.: *A Study of the Ba Concept in Ancient Egyptian Texts*, Chicago, 1968 (Studies in Ancient Oriental Civilization 34).

Cuprins

Cuvânt înainte la noua ediție	5
Introducere în lumea egipteană a simbolurilor	7
Contribuții la istoria culturii și religiei egiptene	18
Tabel cronologic	29
Dicționar. Divinități și simboluri vechi egiptene în ordine alfabetică	33
Bibliografie	198

completat cu cele mai recente studii ale literaturii referitoare la Egipt. Fie ca această lucrare să folosească tuturor celor aflați în călătoria de studii în Țara de la Nil, vizitatorilor de muzee, celor aplecați asupra lecturii, care se străduiesc să înțeleagă mai bine arta și religia egipteană.

Ianuarie 1987

M.L.

Introducere în lumea egipteană a simbolurilor

Lumea spirituală a vechilor egipteni nu ne este cu ușurință accesibilă nouă, occidentalilor secolului al XX-lea. **Reprezentări magice și simbolice se precipită paralel și uneori se întrepătrund ca într-un hățiș.** Siegfried Schott vorbește chiar despre „**simbol și vrajă ca formă de bază a gândirii vechi egiptene**“. Chiar și activitățile de stat erau stabilite printr-o vrajă simbolică și printr-o relatare mitică.¹ În toate considerentele noastre nu trebuie să uităm că locuitorului Țării de la Nil îi era străină logica noastră rațională. El nu trăia într-o lume de concepte, ci într-o lume de imagini. Adesea lumea egipteană a imaginilor ne apare contradictorie în sine, dar cu siguranță numai pentru faptul că nu putem aplica etalonul vremurilor de atunci.

S-ar putea să ni se pară stupid ca „penelul“ artiștilor să reprezinte cerul ca o vacă, sau ca un gândac să fie adorat drept simbol al zeului soarelui; dar, în vremuri și la popoare care au o imagine mitică a lumii, principiul formator nu este logica, ci concepția plastică. Dacă soarele apune la vest, pentru ca în zori să-și reia călătoria, atunci mortul este înmormântat în vestul acelei țări, pentru ca să poată să aibă parte de o viață nouă. Întreaga simbolizare se

1. S. Schott: *Symbol und Zauber als Grundform altägyptischen Denkens* (Simbol și vrajă ca formă de bază a vechii gândiri egiptene) (Studium Generale 6/1953, p. 287).

bazează pe corespondența acceptată și, la urma urmelor, reală a lucrurilor, pe conexiunea bănuită intuitiv și întrezărită intuitiv dintre microcosmos și macrocosmos. Pentru omul din antichitate, lumea era un tot, la fel ca și pentru noi; și, la drept vorbind, universul nu ne ascunde mai multe enigme, decât îi ascundea omului arhaic sau celui antic. Chiar și „mărirea lumii“, cu alte cuvinte, lărgirea orizontului nostru spiritual este tot ceva relativ. Omul modern încearcă să înțeleagă lumea prin măsurători și calcule; el descompune și analizează. Vechii egipteni, babilonienii și, în parte, grecii se serveau de imagini; pentru ei lumea era un tablou sinoptic. Înainte ca omul să înceapă să numere stelele, el le-a legat în imagini. Astfel, firmamentul presărat cu stele a devenit cea mai impunătoare carte cu imagini a omenirii. Din această lume imaginativă omului i se arăta divinul, sensul existenței. Iar omul încerca să rețină sensul în imagine.

Simbolurile sunt, în cele din urmă, ireale, abstracte; ele sparg cadrul formei concrete. Ar fi greșit să credem că omul care gândește în simboluri ia întotdeauna simbolurile drept realitate; în schimb, însă, el vede în tot ce există în mod perceptibil un simbol. Cu totul altfel stau lucrurile cu omul care are o imagine magică a lumii; pentru el imaginea e reală; copia și imaginea primordială sunt una. Astfel, culoarea roșie nu trece doar drept simbol al vieții, ci trebuie să și conserve viața sau, după moarte, să facă posibilă re-nașterea. Numele unui om servește nu numai ca o desemnare, ci este o componentă a înseși esenței sale; schimonosirea numelui îi va dăuna purtătorului numelui. În textele piramidelor, semnul hieroglific pentru „șarpe“ a fost prevăzut cu mai multe cuțite, pentru a face astfel inofensiv acest animal periculos. Întreaga magie a vechiului Egipt își avea rădăcinile în credința într-o forță misterioasă, care are efecte supranaturale; egiptenii o numeau *hike*. Această forță ține de esența zeilor, dar poate fi și folosită de omul informat, ca, de pildă, de preotul morților, care trebuie să țină în frâu forțele morții și să-i asigure celui mort o viață viitoare fericită.

Magia și religia nu trebuie să se excludă, întrucât prima noțiune ține mai mult de o anumită imagine a lumii, în timp ce religia conturează raportul omului cu Dumnezeu. Așa cum există diferite reprezentări despre esența divină, tot astfel există și diferite imagini despre lume. În principiu, se pot delimita imaginea magică, mitică și rațională a lumii, pentru care s-a încercat compararea cu somnul, visul și starea de veghe. *Gândirea* magică se întâlnește în special la popoarele care nu cunosc scrierea, care leagă între ele toate întâmplările existenței printr-o „*participation mystique*“. O dată cu apariția scrierii – și, implicit, a culturii – începe mai ales o trecere spre *gândirea* mitică; omul iese din unitatea originii și recunoaște starea sa de înhămare în polaritatea cosmică. În mit se arată emanciparea eu-lui de lumea înconjurătoare; abia acum „*afă*“ omul spațiul și timpul. Pentru egipteanul antic miturile erau „*doings of the gods at the beginning of the world, but these events were symbols expressing the present organization of things*“ („*fapte ale zeilor la începuturile lumii, dar aceste evenimente erau simboluri ce exprimau organizarea actuală a lucrurilor*“)². Zeul aerului Șu desparte cerul (Nut) și pământul (Geb) – un act simbolic pentru conștientizarea a ceea ce e sus și a ceea ce e jos, a luminii și întunericului, a binelui și răului. Dacă în imaginea mitică despre lume *gândirea* magică este și ea reprimată, acest lucru are totuși o eficiență, exprimându-se în imaginea rațională despre lume a Occidentului.

Imaginea magică despre lume și-a găsit în Țara de la Nil prima sa expresie artistică în ornamentica geometrică a epocii de piatră timpurii. Modelul în os de pește descoperit în Egiptul de Jos sau șanțulețele umplute cu pastă albă pe vase negre în cultura Tasa din Egiptul de Sus nu au „*răsărit*“ singure, „*din condițiile materiei prime și ale tehnicii în virtutea instinctului uman de joc și imitație*“.

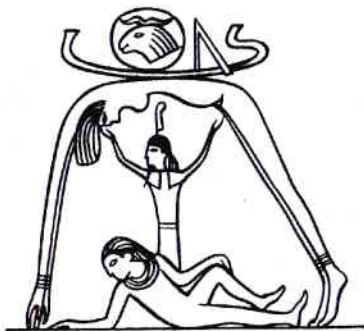
2. R. T. Clark: *Myth and Symbol in Ancient Egypt* (Mit și simbol în Egiptul antic). Londra, 1959, p. 261.

Ornamentul geometric din perioada predinastică trebuie mai degrabă înțeles sub aspect simbolic.³

Întreaga cultură egipteană este de origine religioasă. Astronomia a apărut ca necesitate a împărțirii timpului de care ritualul nu se putea lipsi (răsăritul devreme al lui Sothis, fazele lunii). Cele mai vechi reprezentări cartografice se referă la o „geografie de dincolo“, fiind pictate pe fundul sicrielor ca orientare pentru lumea cealaltă. Medicii făceau parte, mai ales, din casta preoților. Pentru igiena și prevenirea bolilor existau reguli sub forma unor porunci religioase. Administrația statului era stabilită de regatul divin; a-l sluji pe faraon însemna a-l sluji pe zeu. Funcționarii juridici purtau titlul de „preoți ai lui Maat“. Dreptul a fost dat de însuși zeul Creației și era păzit de rege. În sfârșit, și artele plastice trebuie înțelese numai dinspre rădăcina lor religioasă. Artă egipteană trebuia să servească unor scopuri de cult și magie și mai puțin unei satisfacții estetice. În sens strict, nu se poate vorbi de artă în înțeles occidental. Statuile

din epoca piramidelor sau picturile din mormintele tebane nu pot fi înțelese ca o redare a realității vizibile, nici ca niște copii, ci ele trebuie să fie privite ca simbol.

Marele preot al muzeului Creației, Ptah, purta titlul de „cel mai bătrân dintre conducătorii artiștilor“. Hieroglifile, scrijelite în lut și piatră sau pictate pe lemn, serveau la însuflirea operelor de artă;

Zeul aerului Șu desparte cerul și pământul. Pe cer plutește barca soarelui (discul solar cu cap de berbec)

3. W. Wolf: *Die Kunst Ägyptens. Gestalt und Geschichte*. (Arta Egiptului. Formă și istorie). Stuttgart, 1957, p. 32 și urm.

munca meșteșugărească primea astfel prin semnele grafice sacre o consacrare rituală.

Fidelitatea față de tradiție, suficient de cunoscută de arta egipteană, este importantă și pentru înțelegerea motivelor simbolice. Nici arta din perioada Amarna cu motivele ei individuale nu este atât de nouă, pe cât s-ar putea crede. Erik Hornung atrage atenția asupra faptului că tocmai motivele tipice ale acestei epoci – ca, de pildă, reprezentarea despre brațele soarelui – se regăsesc încă în Regatul Mijlociu, dacă nu iconografic, măcar ca „imagine literară“.⁴ În general, conținutul și forma artei egiptene n-au încremenit în nici o vreme, ci rămân – cu toată persistența – capabile de variație. Potrivit lui Wolfhart Westendorf, imaginea inițială a „pantelei zburătoare“, simbolul cerului (pantera) și a soarelui (șoimul în zori, ca fiu, bărbat spre seară, ca tată), s-a dezvoltat devenind „discul zburător al soarelui“ (soarele înaripat).⁵ Piatra prețioasă și floarea de lotus, broasca și bătlanul, barca și piramida mișcau sufletul egipteanului care străpungea cu privirea suprafața, pentru că, privindu-le, simțea că se întâlnește cu nesfârșitul. Astfel, cel care contemplă religia și arta egipteană întâlnește o mare abundență de motive simbolice. Întrucât toate simbolurile autentice trebuie să-i conducă pe oameni de la o periferică teamă existențială la miezul existenței, toate aparițiile simbolice se contopesc în câteva grupe simbolice tipice. Orice simbolistică se cristalizează în jurul polilor existenței: în jurul devenirii și al trecerii, al luminii și întunericului, al binelui și răului. Simbolul autentic trimite mereu dincolo de Aici și Acum; este călăuză într-o „altă“ lume. Ceea ce e mărunț trimite la ceva mai înalt, fiecare fracție la un întreg și tot ce e trecător este, în cele din urmă, doar o ecuație a eternității.

4. E. Hornung. *Gedanken zur Kunst der Amarnazeit* (Gânduri despre arta perioadei Amarna), în: *Zeitschrift für Ägypt. Sprache und Altertumskunde* 97/1971, p. 74 și urm.

5. W. Westendorf: *Das alte Ägypten* (Vechiul Egipt). Baden-Baden, 1968, p. 3.

Dacă o parte poate indica întregul (*pars pro toto!*), nu poate totuși niciodată să-l înlocuiască. Simbolul reprezintă și el tot mai puțin decât ceea ce urmează să indice. Simbolurile nu explică rațional legăturile tainice ale lumii, ci indică tocmai iraționalitatea. Cunoașterea ordinii cosmosului face parte din tainele păstrate față de domeniul profan. Așa trebuie înțeles titlul de „păzitor de taine“ întâlnit frecvent în vechiul Egipt. Simbolul îl trimite pe cel inițiat la ceva superior, îi oferă, oarecum, un indiciu; dar el are totodată o funcție învăluitoare pentru neștiutor. Cunoașterea sensului imaginilor nu este accesibilă tuturor. Să luăm ca exemplu „păzitorul tainei încăperii pentru haine regale“; el nu este doar unul dintre puținii care știu cum și la ce ocazie trebuie puse diferitele părți ale costumației regale pentru ceremonii, ci cunoaște ancorarea fiecărei piese de îmbrăcăminte și podoabe în mit; îmbrăcatul însuși este o acțiune simbolică.⁶

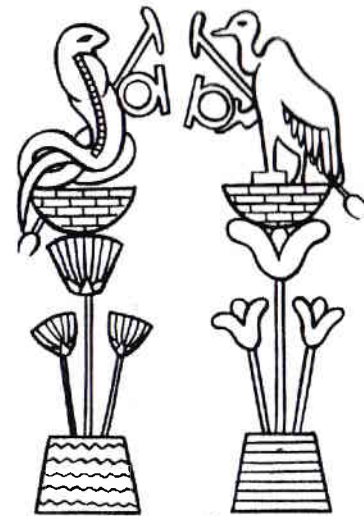
Simbolul are mai multe sensuri și, de aceea, adesea nu poate fi explicat într-un mod satisfăcător după originea și destinarea sa. Uneori simbolul pare să se contrazică pe sine însuși. Da, există simboluri care indică ambii poli existențiali – viața și moartea, binele și răul. Această ambivalență o întâlnim des în Țara de la Nil. Nu numai numeroase simboluri sunt marcate bipolar, ci și unii purtători de simbol. Astfel, Osiris trecea drept zeul lumii subpământene și al morților, dar în același timp și ca suveran al cerului; el era soarele care coboară seara și se ridică în zori; el putea fi omorât de fratele său Seth și, totuși, era nemuritor.

Deosebit de flagrant este caracterul ambivalent la unele zeități feminine. Zeița Bastet poate apărea ca pisică prietenoasă, sărbătorită de femei cu muzică și dans; preoții ei erau medici. Dar apoi, aceeași zeiță putea apărea sub numele de Sahmet ca înghițitoare cumplită, ca o sângheroasă suverană a măcelurilor, sub înfățișarea unei leoaice.

6. R Anthes: *Ägypten* (Historia Mundi. Ein Handbuch der Weltgeschichte. Band 2, p. 159). München, 1953.

La o primă luare de cunoștință a abundenței aparițiilor simbolice s-ar putea presupune că formarea simbolurilor este arbitrară și urmează diferențieri individuale. La aceasta se poate răspunde că apariția simbolurilor nu este legată de loc și timp și că, în cea mai mare parte, este independentă de legile stabilite de specificul național și de religie. Psihologia a constatat că imaginile nu numai că se apropie dinspre lucrurile vizibile spre oameni, ci se regăsesc în profunzimea propriului suflet, în inconștient. Psihologul elvețian al abisurilor, Carl Gustav Jung, a numit aceste imagini inițiale, care pot apărea și astăzi omului în vis sau în stări de obnubilăție, arhetipuri. Arhetipul poate apărea în conștiință sub forma de simbol și de mit. Astfel, simbolurile pisică și leu fac parte din arhetipul „marii mame“, născătoare și înghițitoare, zeița pământului, din care vine viața și în care se întoarce din nou tot ce e viață. Întrucât imaginile primare se odihnesc în sufletul tuturor oamenilor, ele pot apărea la toate popoarele și în toate timpurile la suprafața conștiinței. Arhetipurile cunoscute din alte religii ale Magna Mater, zeul pe pământ, apa vieții, sipețul sfânt sau drumul într-o altă lume, se regăsesc de aceea și în lumea veche egipteană a reprezentărilor și imaginilor.

Arhetipul zeului pe pământ și-a găsit expresia vizibilă în simbolica regală. Potrivit tradiției mitice, în vremurile primordiale peste Țara de la Nil domneau zei. O deosebită însemnătate i-a fost atribuită lui Osiris, fiul zeului pământului, Geb, și al zeiței cerului, Nut. „Abia urcat pe tron, el

Zeița-șarpe Uto și zeița-vulturică
Nehbet deasupra plantelor de
stemă ale țărilor lor

i-a scăpat curând pe egipteni de viața lor plină de privațiuni și de animalele sălbatice. El le-a arătat fructele pământului, le-a dat legi și i-a învățat să respecte zeii.⁷ După moartea lui Osiris, domnia asupra Egiptului a preluat-o fiul său, Horus. Întreaga simbolistică regală egipteană se ridică acum pe două ecuații, în care Osiris este regele divin mort, dar Horus este rege „pe tronul celor vii“. Astfel, credinciosului simplu fiecare domnie regală trebuia să-i apară ca domnie divină: regele era pentru supușii săi încarnarea vizibilă a zeului Horus.

Ca succesor al lui Osiris, care a domnit odată și peste ținuturile pământene, după sfârșitul vieții regele devine Osiris. Începând cu dinastia a IV-a, regele este denumit în plus fiul zeului soarelui Ra sau, pur și simplu, părintele „imaginii vii pe pământ“. Templul lui Amenophis al III-lea de la Luxor arată cum zeul soarelui – de data aceasta este Amon – ia înfățișarea regelui cărmuitor și se unește cu regina; astfel este asigurată succesiunea divină a următorului suveran. O ultimă mlădiță, ce-i drept plăpândă, a acestui arhetip o găsim în grația divină a monarhilor occidentali.

Întrucât regele egiptean era nu numai figura centrală a istoriei politice, ci și în viața religioasă, să mai zăbovim puțin la el și la simbolismul care-l înconjoară. Avem aici un excelent punct de pornire pentru introducerea în ramificata lume a simbolurilor.⁸ Cu fiecare nou rege începea o nouă eră, fiecare urcare pe tron era o repetare a trei evenimente mitic-istorice: introducerea bunăstării și ordinii de către Osiris, a victoriei lui Horus asupra dușmanului său, care voia să-i răpească domnia asupra egiptenilor și, în sfâr-

7. G. Posener: *Lexikon der ägyptischen Kultur* (Lexiconul culturii egiptene). München, 1960, p. 191.

8. Comp. și P. Derchin: *Le Rôle du Roi d'Égypte dans le Maintien de l'Ordre cosmique* (Rolul regelui Egiptului în menținerea ordinii cosmice), în: *Annales du Centre d'Études des Religions I*, Bruxelles, 1962, p. 61-73; H. Brunner: *Die Geburt des Gottkönigs. Studien zur Überlieferung eines altägyptischen Mythos*. (Nașterea regelui-zeu. Studii privind transmiterea unui mit vechi egiptean). Wiesbaden, 1964.

șit, unirea Egiptului de Sus cu **cel de Jos**. Ca animale simbolice ale celor două țări erau **considerate vulturul** orașului Elkab din Egiptul de Sus și **șarpele de Buto în deltă**. Pe costisitorul sarcofag al suveranului Tutankhamon, mort tânăr, vedem pe frunte vulturi și șarpele regal ca simboluri ale celor două țări. Vulturul trecea drept animalul sacru al zeiței Nechet și simboliza coroana albă a Egiptului de Jos. Astfel, aici, în cele două animale de pe stemă, în coroane și în cele două zeițe se exprimă reprezentarea dualistă a vechilor egipteni, anume că lumea perceptibilă prin simțuri a apărut prin divizarea unității inițiale.

În timp ce, în mitologia greacă, există numeroase treceri de la regiunea zeilor în cea a muritorilor, în religia egipteană cele două lumi sunt strict delimitate. Există un singur cârlig care face legătura, și acesta este regele. Am evitat până acum în mod conștient denumirea de faraon. În Regatul Vechi și cel de Mijloc *pir-o* însemna palatul regal („casa mare“). Începând din dinastia a XVIII-a astfel era denumită persoana regală, iar din dinastia a XXII-a, cuvântul a servit ca titlu înaintea numelui regelui. Acțiunile rituale la urcarea pe tron erau încărcate de simbolism. Mai întâi, candidatul la tron era purificat cu apa vieții, „ca să întinerească precum Ra“, care se purifică și el înainte de a-și începe călătoria pe cer. În ajunul încoronării se înălța stâlpul djed – probabil un ritual al fertilității. Așa cum o reprezintă reliefurile păstrate, încoronarea era înfăptuită de zei. După încoronare, regele trimitea câte o săgeată în toate colțurile cerului, simbolizând astfel preluarea domniei asupra lumii.

Regele este garantul ordinii pământene și cosmice. Ca și zeii, el este un purtător al vieții, al cărui simbol, crucea cu toartă, îl ține în mâini. Pe diadema sa sau pe coroană, el poartă șarpele de aur (Uraeus), un simbol al ochiului înfocat al soarelui, care distruge toți dușmanii luminii. După o perioadă mai lungă de domnie, de obicei de treizeci de ani de la urcarea sa pe tron, suveranul are nevoie de un nou flux de puteri divine. Acestui scop îi servește festivitatea jubiliară (heb-sed). „În ajun pare să se fi îngropat o

statuie regală, dar și această acțiune s-a păstrat doar într-o formă interpretată. Probabil ar trebui să vedem în aceste foarte vechi scene ale festivității jubiliare resturile unui asasinat regal ritual⁹ (Wolfgang Helck). Asasinarea rituală a regelui s-a săvârșit și la alte popoare de pe Nil, cum ar fi Regatul cultural Meroe, unde preoții stabileau, până târziu în epoca Ptolemeilor, momentul morții prin sacrificare. Dacă denumim asasinatul regal ritual ca moarte prin sacrificare, suntem conștienți de importanța cuvântului. Poporul, care și-a jertfit cel mai înalt bun al său, spera să dobândească astfel o nouă putere de viață. Așa cum din Osiris cel ucis țâșnea o nouă viață, tot astfel regele trebuia să asigure prin propria moarte continuitatea poporului său. În festivitatea jubiliară, datina preistorică a omorării regelui a fost transformată într-o prelungire a vieții. Faptul că festivitatea avea loc la treizeci de ani de la urcarea pe tron pare să-și fi avut temeiul în perioada de rotație de treizeci de ani a lui Saturn, care se rotește în jurul soarelui ca cea mai exterioară planetă. În antica Indie de Sud exista o asasinare rituală a regelui, după trecerea a doisprezece ani de domnie; aici determinantă era revoluția planetei Jupiter.¹⁰ Faptul că constelația astrilor era determinantă pentru momentul morții rituale este dovedit de Frobenius chiar și în cazul popoarelor aflate pe o treaptă culturală mai joasă. În Kordofan toate focurile erau stinse până la întronarea noului rege. O dată cu moartea suveranului dreptul și ordinea (simbolizate prin flacăra) dispar. Astfel privită, ceremonia „aprinderii focului” în sărbătoarea egipteană heb-sed capătă importanța ei deosebită: regele însuși ațâță un foc nou și garantează astfel lumina și viața.

În încheierea introducerii noastre în lumea simbolurilor Egiptului antic avertizăm cu toată puterea împotriva tentației de a descifra în fiecare imagine și în fiecare text un sens „ascuns”.

9. W. Helck / E. Otto: *Kleines Wörterbuch der Ägyptologie*. (Mic dicționar de egiptologie). Wiesbaden, 1956, p. 164.

10. J. Campbell: *Der Heros in tausend Gestalten*. (Eroul în 1000 de figuri). Frankfurt 1953, p. 90 și urm.

Considerațiile asupra artei și religiei egiptene vădesc numeroase aprecieri greșite și mistificări. Antichitatea și-a legat propriile dorințe de materialul găsit în Țara de la Nil; era, ce-i drept, o „asimilare conștientă a Egiptului, dar exact contrariul unei înțelegeri conforme calculelor.”¹¹ Reprezentarea lui Horapollon (pe la 400) despre hieroglifă ca semne pur simbolice și, implicit, ca expresia unor gânduri profunde a impulsionat hieroglifica Renașterii. În veșmântul erudiției s-au strecurat într-o măsură mai mare reprezentări fantastice despre Egipt în Europa; Thot și-a făcut intrarea triumfală în viața spirituală occidentală ca Hermes Trismegistos: învățături ermetice fac să rodească alchimia, francmasoneria și teozofia. O dată cu interesul trezit în cercurile cele mai largi pentru cercetările arheologice au apărut noi fantasmagorii, deși numeroasele publicații științifice ar fi trebuit să dovedească tocmai contrariul; așa, de pildă, basmul despre „Blestemul faraonului” sau muzica numerelor compusă pentru piramida lui Keops.¹²

11. Vezi S. Morenz: *Die Begegnung Europas mit Ägypten* (Întâlnirea Europei cu Egiptul). (Sitzungsberichte der Sächs. Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Phil.-hist. Kl. 113, 5). Berlin, 1968.

12. Eine wissenschaftliche Auseinandersetzung und Richtigstellung bei J. P. Lauer: *Le Problème des Pyramides d'Égypte*, Paris, 1948, p. 110-161.